

UNA EMPRESA COTONERA CATALANA: LA FABRICA «DE LA RAMBLA», DE VILANOVA, 1841-1861 *

per JORDI NADAL i ENRIC RIBAS

1. LA INDÚSTRIA COTONERA, 1832-1861

Pierre Vilar ha reconstituït els mecanismes de l'«engegada» (*take-off*) catalana del segle XVIII. Increment demogràfic i esplendor agrari durant la primera meitat de la centúria, forçant l'inici dels intercanvis amb l'estranger; crisi d'aquest comerç i compensació en l'àmbit del tràfic colonial americà; dificultats finiseculars i orientació de la burgesia mercantil cap als negocis industrials. Recolzat en el baix preu dels grans, el fort increment de la població entre 1715 i 1735 es tradueix en un descens del salari agrícola i un augment dels ingressos dels senyors, amb millora de la producció i de la productivitat agràries. La gran puja afecta principalment la viticultura, afavorida per una forta demanda exterior. La participació de la burgesia barcelonina en els arrendaments d'aquells ingressos permet de canalitzar una part considerable dels capitals formats al camp cap a les activitats mercantils. L'acumulació comercial ve a reforçar, d'aquesta manera, la primitiva acumulació agrària. Cap a mitjans del segle, però, un nou desequilibri entre homes i recursos (per la reducció, a benefici de la vinya, del terreny destinat als cereals) torna a introduir la crisi demogràfica. Uns vint anys més tard, cap a 1770-1775, l'oferta de mà d'obra acusa el cop. Contràriament a allò que va passar en la primera meitat de segle, els sous augmenten, la renda disminueix i els capitals s'han d'orientar cap a una altra activitat: la fabricació d'indianes. El benefici industrial tendeix, així, a prendre el relleu de la renda dels senyors. L'economia del país es decanta cap a camins més moderns.¹

* Una primera versió d'aquest article fou publicada als "Annales Cispalines d'Histoire Sociale", Pavia (Itàlia), n.º 1, 1970.

1. P. VILAR: *La Catalogne dans l'Espagne moderne. Recherches sur les fondements économiques des structures nationales*, 3 volums, París 1962.

El primer prat d'indianes data de 1737,² el tissatge s'inicià una mica abans de 1760,³ els primers intents de la filatura — amb el torn tradicional —, el 1765.⁴ Però aquestes són unes precisions erudites, sense importància socio-econòmica. La manufactura del cotó no mereix aquest nom fins que la satisfacció de la demanda, americana en una part força considerable, no exigeix l'adopció de les tècniques de filatura angleses. La «spinning-jenny» entra cap a 1780, la «water-frame» a partir de 1791;⁵ la «mule» a partir de 1803-1804.⁶ Aquesta darrera, moguda per la força de l'aigua o del vapor,⁷ marca especialment el trànsit del sistema domèstic tradicional al nou sistema de la fàbrica.

Durant el segle XVIII la indústria cotonera catalana depenia, en un grau molt elevat, de les importacions de filats de fora. Ens consta, per exemple, que en dates tan avançades com les de 1792 i 1793, les úniques de les que tenim notícia, la producció indígena només va poder oferir la meitat de la matèria primera que necessitaven els telers en funcionament.⁸ Des de començaments del XIX, prohibits els filats estrangers el 1802,⁹ la nacionalització de la filatura serà correlativa a l'extensió de la «mule».

De 1803 a 1808 el nombre de concessions hidràuliques a fi i efecte de donar moviment a la màquina de Crompton s'havia elevat a 14.¹⁰ Després, el procés va quedar interromput, si no anul·lat, per la guerra de la Independència. Sis anys de dura lluita contra els invasors francesos van desorganitzar les forces productives, al mateix temps que brindaven una oportunitat extraordinària al contraban de tèxtils. A més, les dificultats de la metròpoli van ser aprofitades per a iniciar l'eman-

2. J. CARRERA PUJAL, *Historia política y económica de Cataluña. Siglos XVI al XVIII*, volum IV, Barcelona, 1947, p. 135.

3. En aquesta data, les fonts catalanes com les angleses ja assenyalen uns 350/370 telers en funcionament (J. C. LA FORCE: *The development of the spanish textile industry, 1750-1800*, Berkeley & Los Angeles, 1965, p. 14).

4. CARRERA PUJAL, *op. cit.*, volum IV, p. 146.

5. LA FORCE, *op. cit.*, p. 85.

6. La primera concessió d'aigües per impulsar una filadora — sens dubte, del tipus «mule-jenny» — fou atorgada el 1803 a Ll. Clarós i M. Torner, autoritzats a muntar una o dues rodes a la Sèquia Comtal, de Barcelona (vegi's J. NADAL, *Contribución al estudio de la economía española, 1829-1931*, dins el volum *El Banco de España. Una historia económica*, Madrid, 1970, p. 337).

7. Durant molt de temps, l'energia hidràulica fou pràcticament exclusiva. De totes maneres, no podem deixar passar per alt el precedent de Jacint Ramon, de Barcelona, el qual ja el 1805 sembla que va instal·lar unes «mule-jennies» accionades «amb la primera màquina o bomba de vapor, de força vint cavalls, construïda a Espanya sota la direcció del senyor Francisco Sampons, director d'Estàtica i Hidrostàtica a la Real Acadèmia d'Arts i Ciències» (R. N. SOLER y VILABELLA, *Ensayo sobre la máquina catalana de hilar algodón llamada bergadana o maxerina*, Madrid, 1911, p. 13).

8. Vegi's el quadre 1, amb unes xifres d'importació de filats, el 1792 i 1793, semblants a les d'importació de fibra, especialment si tenim en compte la minva aproximada del 10 % soferta per la darrera en el curs de la filatura.

9. J. CARRERA PUJAL, *op. cit.*, volum I, Barcelona, 1961, p. 18.

10. NADAL, *op. cit.*, p. 337.

cipació colonial. En 1814, en produir-se la retirada de les tropes de Napoleó, el Principat havia perdut una part considerable dels seus béns d'equip i dels seus mercats. D'aquesta manera, en el sector cotoner, la manca de capitals i el descens de la demanda van prolongar el regnat de l'antiga «berguedana» — versió autòctona, amb importants millores, de la «jenny» anglesa —,¹¹ retardant l'autèntica mecanització iniciada, molt ràpidament, a començaments de la centúria. El 1833 les fàbriques hidràuliques no passaven de 36,¹² xifra ben minsa si recordem que entre 1803 i 1808 ja n'hi havia 14 de concedides.

El quadre 1 reflecteix els contratemps soferts. El 1819-1820 i 1824 la manufactura d'indianes es presenta recuperada al nivell de 1792,¹³ però amb la novetat d'haver substituït les importacions de filats. És a dir, progrés pel que fa a filatura, però estancament en relació amb el tissatge i els acabats.

El nou esplendor, insinuat el 1827, seria obra dels anys trenta, quan alguns dels factors van canviar de signe, passant de negatius a positius. L'escassetat de mà d'obra — amb probable puja de sous — en produir-se la incorporació a la feina de les generacions «buides» nascudes durant el període de calamitats comprès entre 1800 i 1813, i la repatriació de capitals de les antigues colònies, ara independents, semblen haver-se conjugat amb d'altres elements per a donar l'impuls decisiu a la mecanització de la manufactura. Accionades per l'energia hidràulica tradicional, o per la nova de vapor, les «mule-jennies» — però també d'altres màquines més modernes com les selfactines (des de 1844) — van arraconar, finalment, les «berguedanes». Al mateix temps, encara que a un ritme no tan viu, es produí la substitució del teler manual pel teler mecànic. El quadre 2 dona fe de la intensitat del fenomen.

El comentari d'aquesta estadística és molt senzill. La producció de fusos mecànics, que era de 3,78% el 1835, havia pujat a 99,04% el 1861. Això equival a dir que la filatura es va mecanitzar totalment en el transcurs d'un quart de segle. El ritme resulta impressionant. Hem d'advertir, tanmateix, que la màquina que domina, si més no fins 1850, és la «mule», envellida i caduda per a l'època. De fet, els grans avenços duts a terme a partir de 1830, en bona part no són més que una recuperació del retard acumulat durant el regnat de Ferran VII.

11. La «berguedana» va comptar molt aviat amb 120 fusos (SOLER Y VILABELLA, *op. cit.*, pp. 24 i ss.).

12. M.ª GUTIÉRREZ, *Impugnación a las cinco proposiciones de Febrer sobre los grandes males que causa la ley de aranceles a la nación en general, a la Cataluña en particular, y a las mismas fábricas catalanas*, Madrid, 1837, pp. 155 i 171.

13. Les quantitats de cotó en floca importades en cadascun d'aquests anys és similar a la suma de filats i de cotó en floca entrats el 1792.

QUADRE 1. *Estadística de les importacions de cotó en floca i de cotó filat estrangers i colonials pel port de Barcelona*

Anys	Cotó en floca (tones mètriques)	Cotó filat (tones mètriques)	Anys	Cotó en floca (tones mètriques)
1792 ¹	1.144	882	1842	4.933
1793	750	707	1843	2.672
			1844	7.088
1816	867		1845	15.419
1817	1.109		1846	6.898
1818	1.137		1847	7.426
1819	1.996		1848	10.753
1820	2.013		1849	12.351
			1850	15.271
1824	1.971		1851	14.768
1827 ¹	2.782	²	1852	15.958
			1853	14.968
1834	3.416		1854	14.647
1835	2.912		1855	17.131
1836	3.682		1856	25.808
1837	4.342		1857	14.217
1838	5.178		1858	18.767
1839	3.740		1859	21.773
1840	8.387		1860	21.203
1841	8.449		1861	20.053

1. Procedents de les balances generals de comerç, les dades de 1792 i de 1827 no consten com a específicament barcelonines. Les incloem perquè, fins a la incorporació de les fàbriques de Màlaga i de Vergara (Guipúscoa), el 1846, la indústria cotonera es pot considerar com a especialitat exclusivament catalana.

2. Establerta per primera vegada el 20-IX-1802, la prohibició absoluta d'importar filats va quedar modificada per l'ordre de 28-XI-1827, que autoritzà l'entrada dels del n.º 80 en endavant. De totes maneres, les importacions registrades oficialment van ser sempre molt escasses; fluctuaven entre el màxim de 39,5 tones, el mateix 1827, i el mínim de 0,87 tones, el 1845. Per això hem desistit de reproduir-les.

FONTS: La procedència de les dades és la següent:

Per a 1792 i 1827, J. FONTANA, *La quiebra de la monarquía absoluta 1814-1820*, Ariel, Barcelona, 1971.

Per a 1793, P. VILAR, *La Catalogne dans l'Espagne Moderne*, vol. III, pp. 117 i 123.

Les dades de 1816-1820 i 1824 són inèdites de la duana de Barcelona, conservades al lligall 55 dels fons de la Junta de Comerç (Biblioteca de Catalunya, a Barcelona). Les dades de 1834-1861, de la duana de Barcelona, publicades reiteradament.

Seguint una tendència normal, la mecanització del tissatge se'n presenta desfasada. De 1841 a 1861, en un període ben poc més curt que el que hem considerat per a la filatura, el percentatge de telers

QUADRE 2. Indústria cotonera catalana: màquines en actiu

	1835	1841	1850	1861
FILATURA				
<i>fusos manuals</i> (berguedanes o jennies)	691.949	315.162	183.778	7.366
<i>fusos mecànics</i>				
mule-jennies	27.220	323.937	475.490	?
continues	—	22.744	51.040	?
selfactines	—	—	96.328	?
total	27.220	346.681	622.858	763.051
TOTAL	719.169	661.843	806.636	770.417
TISSATGE				
telers manuals	?	24.880	24.008	12.026
telers mecànics	?	231	5.580	9.695
TOTAL	?	25.111	29.588	21.721

FONTS: Per a 1835 i 1841, L. FIGUEROLA, *Estadística de Barcelona*, Madrid, 1849 (dades rectificades per nosaltres pel que fa a telers); per a 1850, cens dut a terme per la Junta de Fàbriques (a l'arxiu del Foment del Treball Nacional), publicat, amb alguns errors, per G. GRAELL, *Historia del Fomento del Trabajo Nacional*, Barcelona, s. d., pp. 442-463; per a 1861, recopilació de les dades publicades per GIMÉNEZ GUTIED, *Guía fabril e industrial de España*, Madrid, 1862.

mecànics va passar de 0,9 (231 sobre un total de 25.111) a 44,6 (9.659 de 21.721). És a dir, mecanització a mitges, però també important.

Els efectes de la revolució tecnològica es van deixar sentir tot seguit. Descens dels costos, baixa dels preus i extensió del mercat. Al mateix temps, generalització del sistema fabril (principalment en la filatura) i progressiva especialització dels obrers, els quals deixen de considerar llur activitat com una font subsidiària d'ingressos. Les indians i d'altres artefactes, cada vegada a més baix preu,¹⁴ desplacen del consum d'altres gèneres de més tradició. Per a satisfer aquesta demanda, la producció cotonera ateny unes xifres insospitades. El 1860, l'esplendor de finals del segle XVIII ha quedat molt lluny. En aquesta data, les fàbriques catalanes absorbeixen unes 20.000 tones de fibra, és a dir, deu vegades més que el 1820. Es troben, doncs, situades en una posició excellent dintre d'Europa.¹⁵

14. Vegi's el quadre 6.

15. Davant d'Itàlia o de Bèlgica, per exemple.

El procés que acabem de descriure va alterar profundament l'estructura de la indústria. D'una banda, el recurs als agents mecànics incidí sobre la localització geogràfica. D'altra banda, el cost superior de les màquines va obligar a un cert grau de concentració de les empreses.

Per lliurar-se de la màquina primitiva, l'empresari cotoner va recórrer a la força de les cavalleries, de l'aigua o del vapor. Per raons òbvies, la primera va cedir el lloc a les altres dues. Però els corrents superficials d'aigua no es podien trobar a tot arreu, i el carbó anglès, molt cotitzat en el mercat, no s'introduïa fàcilment terres endins. Tot plegat provocà el desplaçament de les fàbriques cap a les vores de determinats rius i cap a determinades costes del litoral mediterrani. La fàbrica barcelonina de Bonaplata, Rull, Vilaregut i Companyia (1832-1835), la primera en adoptar la màquina de Watt,¹⁶ va ser considerada aleshores com una fita en la història econòmica del país. El 1833 ja li van atribuir la «completa revolució» de la filatura;¹⁷ el 1847, havia de ser reconeguda com a punt de partida d'«una autèntica revolució industrial».¹⁸ Abans de dur a terme la seva idea, Josep Bonaplata havia anat a treballar a Anglaterra.

La concentració d'empreses queda reflectida en el fet que unes quantitats similars de fusos van ser repartides entre 382 firmes el 1850, i entre 321 el 1861. Un descens molt apreciable que es va haver de traduir en un augment de la grandària mitjana de les plantes i, en termes reals, en una importància creixent de les grans fàbriques. El 1850 només hi havia tres filatures de més de 10.000 fusos cadascuna, les quals sumaven un total de 47.688, equivalent al 6,01 % del conjunt dels del país; onze anys més tard, els establiments de més de 10.000 fusos ja eren 6 i arribaven a la xifra de 142.726, és a dir, el 18,52 % de la totalitat.

2. VILANOVA: LA FÀBRICA «DE LA RAMBLA»

A l'interior del país, la localitat més afectada per l'escassetat de recursos hidràulics va ser Igualada; a la costa, la localitat que va treure més profit del carbó britànic va ser Vilanova. Els canvis soferts per aquestes dues poblacions en el curt espai de temps que hi ha entre

16. Recordem, de tota manera, el precedent de 1805 (*supra*, nota 7).

17. D'un informe de la Comissió de Fàbriques, datat el 11-XII-1833 (G. GRAELL, *Historia del Fomento del Trabajo Nacional*, Barcelona, s.d., p. 39).

18. J. YLLAS Y VIDAL, *Memoria sobre los perjuicios que ocasionaría en España, así a la agricultura como a la industria y comercio, la adopción del sistema del libre cambio*, Barcelona, 1849, p. 50.

1850 i 1861 simbolitzen, respectivament, el col·lapse de la indústria tradicional i l'èxit de la nova indústria.

Igualada, que el 1850 ocupava el segon lloc de Catalunya pel nombre de fusos de filar (63.500 repartits entre 54 empresaris, sobre 806.636), havia baixat a l'onzè onze anys més tard (15.516, repartits entre 13 empresaris, sobre 770.417). Les petites fàbriques i tallers igualadins, darrer reducte de la «berguedana» (55.740 fusos d'aquesta classe el 1850, és a dir, el 30,3 % de tots els que quedaven al Principat), van ser les principals víctimes de la darrera onada mecanitzadora. Malgrat la seva etimologia (Aqua lata!), Igualada no va poder salvar l'obstacle d'un riu, l'Anoia, amb un cabdal insuficient.

El cas de Vilanova constitueix el revers de la medalla. La capital de la costa de Garraf, a ponent de Barcelona, triplica el seu potencial manufacturer entre 1850 i 1861 (els fusos, sempre mecànics, augmenten de 17.436 a 47.792; els telers, també mecànics, de 359 a 1.107) i passa dels llocs setè i dinovè al tercer, tant en filats com en teixits. Gràcies a la màquina de vapor, Vilanova es col·locà rapidíssimament a l'avantguarda de la industrialització.

L'escalada que acabem de comentar se situa entre unes dates en què el moviment industrial ja estava molt avançat. No falten, tanmateix, les notícies que revelen l'existència d'una vocació molt primerenca que remunta als mateixos inicis de la mecanització cotonera.

L'exemple de Bonaplata suscità, en efecte, la primera imitació a la nostra localitat. L'estiu del 1833, deu veïns de Vilanova i un de Barcelona van delegar en dos d'ells — Francesc Roquer i Sebastià Gumà, aquest darrer un indià molt conegut —¹⁹ l'encàrrec d'«establir i edificar [a la vila] una fàbrica de filats i teixits de cotó», dotada dels avenços més moderns.²⁰ Aquest requisit exigia portar la maquinària de l'estranger. Disposem d'una versió fidedigna de l'aventura: immediatament «es presentà un subjecte, el nom del qual no diré, però sí que ha estat molt considerat a Madrid, i manifestà que d'una determinada manera es podia adquirir la maquinària extraient-la d'Anglaterra; és a dir, que creia poder-la obtenir, malgrat les lleis prohibitives, no sé per quins mitjans; ignoro com s'arreglà la cosa, però el cert és que es va poder aconseguir un model i es van fondre els telers a París. Les filadores, però, es van haver de fer construir a Anglaterra. I què va passar? Que els fabricants de Manchester van pagar un vigilant, un policia, perquè no perdés de vista la construcció de les esmentades màquines de filar que havien de sortir cap a l'estranger, i van donar avís sobre el dia que es van embarcar a fi i efecte de

19. J. COROLEU, *Historia de Villanueva y Geltrú*, Vilanova, 1878, p. 338.

20. Arxiu Notarial de Vilanova. Notari Antoni VIDAL I BALLESTER, "Manual de 1833 y 1834", fols. 150-152.

poder-les decomissar. Així es va fer i l'establiment [...] va perdre les màquines i es va veure en la impossibilitat de funcionar».²¹ El centenar de telers que havien estat construïts a França amb models o dibuixos anglesos, van haver-se de quedar emmagatzemats dintre de les caixes.²²

El decomís de les màquines de filar va imposar un parèntesi de sis anys llargs. Però, al final, la tenacitat d'un administrador competent aconseguí suplir les filadores encarregades a Anglaterra amb «mule-jennies» i preparatòries procedents d'Alsàcia. L'administrador, de 22 anys d'edat, es deia Josep Ferrer i Vidal, era fill d'un boter i estava destinat a convertir-se en un dels homes forts de la indústria i de la política catalana del segon terç del segle XIX.²³ Sota el nom social «Gumà, Ferrer y Cía.» que, per contracta de 18 de maig de 1839,²⁴ havia pres el relleu de «Roquer, Gumà y Cía.», la fàbrica «de la Rambla» aconseguí d'obrir les portes. A finals de 1840 els responsables de l'empresa ja van presentar el primer balanç d'activitats a llurs consocis.

Com que l'establiment de Bonaplata havia estat destruït el 1835, la fàbrica de Vilanova «de la Rambla» era, en el moment d'iniciar les seves activitats, potser l'única del país que utilitzava l'energia del vapor.²⁵ Aquesta modernitat li va conferir un lloc rellevant en els primers anys de la seva vida. El 1845, per exemple, fou la primera entre les de la seva classe en participar en l'Exposició Pública de la Indústria Espanyola, convocada a Madrid.²⁶ Es tracta, no ho oblidem, del certamen que va fer exclamar a Adolphe Blanqui, comissionat especial del govern francès per a visitar-la: «El vostre termòmetre puja, vet

21. Declaració oral de Ferrer i Vidal, el 21-V-1866, davant la Comissió encarregada d'estudiar la reforma aranzelària (*Información sobre el derecho diferencial de bandera y los de aduanas exigibles a los hierros, el carbón de piedra y los algodones, presentada al Gobierno de S.M. por la Comisión nombrada al efecto en R.D. de noviembre de 1865*, volum IV: *Algodones*, Madrid, 1867, p. 234).

21 bis. Amb data del 4 d'agost del 1834, la Junta de Comerç de Barcelona informà favorablement la pretensió de «Roquer, Gumà y Cía.» d'entrar una màquina de vapor, comprada a fora, sense pagar el dret dit «del port de Tarragona» que es cobrava a la platja de Vilanova (Arxiu de la Junta de Comerç, llibre 138, a la Biblioteca de Catalunya).

22. J. FERRER Y VIDAL, *Conferencias sobre el arte de hilar y tejer en general y especialmente el arte de hilar y tejer el algodón hechas en el Ateneo Barcelonés*, Barcelona 1875, pp. 102-103.

23. Vegi's J. SALLARÉS, *José Ferrer y Vidal y su tiempo*, Barcelona, 1895. Aquest llibre ha inspirat molt directament la *Biografía de Joseph Ferrer y Vidal*, obra de PUIG Y ALFONSO, publicada el 1907.

24. Arxiu Not. Vilanova. Notari MARRUGAT, «Protocolos de 1838 a 1843», folis 22-24.

25. COROLEU, *op. cit.*, p. 400.

26. Vegi's el *Catálogo de los productos de la industria española, por el orden que han llegado para la Exposición Pública de este año 1845. Con la indicación de los pueblos donde han sido elaborados, sus precios al pie de fábrica y nombre de los fabricantes*, Madrid, 1845, p. 41.

aquí allò que sobresurt amb més evidència de totes les coses que hem observat».²⁷

En aquells temps, i des del 1er de gener de 1844, la societat ja girava sota el nom, molt significatiu, de «José Ferrer y Cía.» Tanmateix, les ànsies del jove industrial es trobaven ben lluny de sentir-se satisfetes. En comptes de deixar-lo complagut, la seva situació al capdavant de l'empresa li havia revelat els defectes d'una participació financera escassa i els inconvenients d'un plantejament dut a terme per tercers. El fill del boter desitjava muntar una fàbrica nova, concebuda i dirigida personalment des dels orígens.

Després de quatre anys de gestions, la raó social «José Ferrer y Cía.» és substituïda, a comptar del 1er de gener de 1848, per la firma «Ribó, Ràfols y Cía.»²⁸ Ferrer i Vidal, que el 1844 ja havia transferit les seves accions,²⁹ trenca ara els vincles personals i, amb l'ajut d'alguns dels antics socis — que no per això van abandonar les posicions precedents — i la col·laboració d'altres de nous,³¹ centra tot el seu esforç en la creació de la que ben aviat serà coneguda com a fàbrica «de Mar». La contracta per aquesta tasca, datada el 20 de gener de 1849,³² precisa, a més, l'absorció de l'establiment de pintats de Pere Cantí, situat a Sant Martí de Provençals, bressol de la indústria d'indianes, als voltants de Barcelona. El 1850, l'estadística de la Junta de Fàbriques ja destaca la flamant manufactura com la més important de Vilanova.³³ A partir d'ara, la fàbrica «de Mar» figurarà durant molt de temps entre les més dinàmiques del país. Girava invariablement sota la firma de «José Ferrer y Cía», raó social que no hem de confondre, malgrat la identitat del nom, amb aquella que, de 1844 a 1847, havia regit els destins de la fàbrica «de la Rambla».³⁵ Al front de la seva obra, Ferrer es desenvolupa amb una llibertat desconeguda, fruit d'un prestigi en puja constant, però també d'una participació

27. Carta de Blanqui a Ramon de la Sagra, datada a València el 12-VI-1845, publicada per G. FERRER i VALLS, *Cartas históricas, filosóficas, estadísticas, agrícolas, industriales y mercantiles*, Barcelona, 1846, pp. 269-272.

28. Arxiu Not. Vilanova. Notari RAMONA i MAYNER, "Protocolo de 1844", fols. 46-50.

29. Arxiu Not. Vilanova. Notari RAMONA i MAYNER, "Protocolo de 1848", fols. 12-17.

30. Quedant només com a "soci administrador", sense participació en el capital.

31. Cal que assenyalem la reducció del nombre de socis. Enfront dels 17 accionistes de la fàbrica "de la Rambla" (contractes de 1844 i 1848), els de la fàbrica "de Mar" es limiten a 6. Entre aquests, destaca Domingo Vidal, sense participació en el primer establiment, que aporta 55.900 pesos forts; el segueix immediatament Ferrer i Vidal, amb 32.500.

32. L'escriptura definitiva fou signada el 2-IV-1849. Arxiu Not. Vilanova. Notari RAMONA i MAYNER, "Protocolo de 1849", fols. 123-127.

33. La fàbrica "de Mar" compta, en aquesta data, amb: 9.024 fusos de "mule-jennies" i 100 de "continues", més 211 telers mecànics. La fàbrica "de la Rambla", amb: 4.480 fusos de "mule-jennies" i 732 de "continues", més 108 telers mecànics.

34. Aquesta confusió, que sembla arrencar de SALLARÉS (*op. cit.*, p. 12), dura encara en l'obra de J. M. FREIXA OLIVAR, *Anales de Villanueva y Geltrú (1850-1880)*, Vilanova, 1959, pp. 109 i 143.

financera considerablement augmentada: 32.500 duros de capital propi, segons l'escriptura de 1849 (és a dir, el 17,1 % de la totalitat, xifrada en 189.400), enfront dels 7.500 (equivalents al 5,1 % de la suma de 144.000) amb què, el 1839, havia contribuït a la formació de «Gumà, Ferrer y Cía.». Els capítols matrimonials, concertats a començaments de 1844, semblen ser la clau de l'increment del patrimoni del nostre personatge. En aquell moment, quan només comptava amb «2.000 duros de plata de capital propi i guanyat amb el seu treball», l'esposa — Concepció Soler i Serra — li aportà el dot de 7.000 duros i els pares van fer a favor seu donació *inter vivos* de tots llurs béns.³⁵

La societat «Ribó, Ràfols y Cía.» va administrar la fàbrica «de la Rambla» durant vuit anys distribuïts en dues contractes (1848-1851 i 1852-1855). La van rellevar, després, «Gispert, Soucheiron y Cía.», els quals, en el curs d'un altre comandament doble (1856-1859 i 1860-1863), van arribar als temps crítics de la «fam de cotó» causada per la guerra civil nord-americana. Però aquest episodi ja cau fora del període que ens hem proposat d'historiar.

Després de la retirada de Josep Ferrer, aquell establiment fabril que havia estat el primer de Vilanova, va seguir una trajectòria discreta, sense grans innovacions. Els responsables successius donen la impressió d'actuar amb mires modestes, per bé que no estàtiques.³⁶ Sembla que tinguin més interès en la consolidació que en l'expansió del negoci. Així, el 1861, terme del nostre estudi, les seves instal·lacions han estat superades, no solament per les de la fàbrica «de Mar», que s'ha situat al quart lloc entre totes les espanyoles,³⁷ sinó també per les de «Puig, Rafecas, Marquès y Cía.», i de «Santacana, Sadurní y Cía.», totes dues en marxa des de 1856.³⁸ L'establiment «de la Rambla» reuneix, en aquella data, el 0,83 % de tots els fusos de filar i l'1,46 % de tots els telers mecànics que estan funcionant a Catalunya.³⁹ Si ens referim a la seva producció de filats, dada potser més expressiva, la part que li correspon dintre del total català es pot estimar en l'1,16 %, ⁴⁰ percentatge que tradueix una productivitat per damunt de la corrent. Vint anys abans, el 1841-1842, la proporció havia estat del

35. Arxiu Not. Vilanova. Notari RAMONA I MAYNER, "Protocolo de 1844", fols. 37 i ss.

36. No ometrem, per exemple, la introducció de selfactines, ja el 1853 (*infra*, p. 57).

37. Darrera de "La España Industrial, S. A." (41.748 fusos i 934 telers), "Industria Malagueña, S. A." (39.700 fusos i 774 telers), i "La Industrial Algodonera" (34.248 fusos i 200 telers), de Barcelona.

38. Arxiu Municipal de Vilanova, secció "Matrícula Industrial", "matrícula" de 1856.

39. 6.336 fusos i 142 telers.

40. Aquest percentatge resulta de referir les 1.066.023 lliures filades a la fàbrica «de la Rambla» durant 1860 i 1861 (ens ha semblat més prudent operar amb dos anys que amb un de sol) a les 102.055.000 lliures de cotó en floca entrat pel port de Barcelona, durant el mateix bienni, després de tenir en compte una minva del 10 % en el procés de la filatura.

1,63%.⁴¹ Com era d'esperar en una empresa mitjana, el creixement del «vapor vell» de Vilanova estava resultant menys ràpid que el del sector cotoner pres en el seu conjunt.

Però la marxa interna del negoci mereix un paràgraf a part. Els balanços de situació, rebuts i conservats per un dels socis, ens han de permetre l'examen pormenoritzat de la gestió empresarial.⁴² Complementàriament, utilitzarem algunes «memòries» relatives a la fàbrica «de Mar» i, com a contraprova d'algunes de les conclusions ateses, les que deriven de l'estudi, també inèdit, dels papers de la primera anònima cotonera espanyola.

3. INVERSIÓ I FINANÇAMENT

Entenem aquí per «inversió» l'increment observat durant un període de temps determinat — l'any natural — en els béns d'equip (maquinària) i immobilitzacions (edificis, instal·lacions, etc.), així com en les existències de matèries primeres, béns intermedis o acabats. Adoptem, doncs, un concepte que delimita clarament els actius econòmics, entesos com a béns de naturalesa física que són font de serveis productius, i els béns que componen les «existències» per a la producció (stocks).

Aquesta partió té l'avantatge de fer més intel·ligible la naturalesa del procés inversor. En el cas concret de l'empresa que ens ocupa, la ponderació de cadascun dels dos sumands ajudarà a qualificar les característiques de la seva activitat productiva. D'altra banda, la variació en els stocks pot respondre a causes d'origen conjuntural o ser conseqüència directa del nivell atès per l'altre component (principalment béns d'equip).

Vegem ja les dades concretes. El quadre 3 revela una inversió escassa en actius fixos, fora dels anys 1849, 1853, 1859 i 1861 en què es van adquirir, respectivament: una màquina de vapor de 50 cavalls i una filadora «contínua» (Throstle); cinc filadores «selfacting» i tres «contínues», més vint-i-dos telers mecànics; cinc «selfacting» i quaranta telers; una «selfacting» i seixanta-vuit telers.⁴³ En promig, les

41. Referència de la producció de filats de la fàbrica «de la Rambla» els anys 1841-1842 (427.895 lliures) a la quantitat de fibra entrada pel port barceloní en el curs d'aquest bienni (29.091.428 lliures), previ descompte del 10% en concepte de minva.

42. La sèrie d'aquests balanços, dirigits a un dels socis, Bartolo Güell, i a la seva vídua, Paula Baró, és actualment a l'arxiu particular del senyor Artur Ferret i Baró, descendent de la segona, i ens n'ha facilitat amablement la consulta J. M. Freixa, l'autor dels *Anales* esmentats a la nota 34.

43. Una nota addicional al balanç de 1860 confessa: «té encara la fàbrica 70 telers que fa vint anys que funcionen i que donen un 25% menys de producció, part de la preparació de la mateixa època i tots els arbres de transmissió».

QUADRE 3. *Fàbrica «de la Rambla», de Vilanova. Volum de les inversions*

Anys	Actius fixos			Existències
	edificis	maquinària	total	
1841	533	1.368	1.901	¹
1842	0	984	984	6.597
1843	20	225	245	-15.778
1844	2.652	5.431	8.083	4.681
1845	110	1.146	1.256	-5.749
1846	10	1.101	1.111	1.005
1847	270	1.122	2.392	7.019
1848	68	160	228	15.406
1849	2.764	26.783	29.547	-18.024
1850	3.203	260	3.463	25.273
1851	462	1.264	1.726	-6.728
1852	108	1.397	1.505	-17.683
1853	249	13.896	14.145	-3.160
1854	2.602	1.641	4.243	16.453
1855	0	248	248	-2.234
1856	560	4.059	4.619	55.814
1857	0	864	864	-40.790
1858	0	0	0	8.444
1859	354	14.064	14.418	5.808
1860	1.585	2.685	4.270	-12.862
1861	0	9.346	9.346	19.214

1. Sense dades de les "existències" el 31-XII-1840.

Nota general: Si no s'indica el contrari, tots els valors monetaris d'aquest quadre i dels següents corresponen a *pesos forts* o *duros* (\$), moneda de plata equivalent a 20 rals.

quantitats invertides en béns físics no superen el 4% de les vendes de tot el període considerat, percentatge que es redueix al 2 en el cas d'excloure els quatre anys d'excepció i deixar la sèrie limitada a disset.

La inversió en stocks presenta, en canvi, una sèrie d'alts i baixos dins d'una tendència general alcista. Els alts i baixos responen, com mostra el quadre 9, a unes pressions de la demanda que, segons com sigui la conjuntura, supera l'oferta i redueix les existències; això va passar els anys 1843, 1845, 1849, 1851, 1852, 1855, 1857⁴⁴ i 1860: la gran puja de la xifra de negocis va convertir la inversió en desinversió.

44. En aquesta data concreta el fenomen s'ha d'atribuir a una limitació de l'oferta, causada per la crisi, que fa que la demanda se satisfaci amb els stocks.

QUADRE 4. Fàbrica «de la Rambla», de Vilanova. Forma de finançament

Anys	I recursos propis	II recursos aliens	$\frac{I}{II} \cdot 100$
1841	157.621	21.267	13,50
1842	165.986	14.850	8,94
1843	200.888	16.658	8,29
1844	224.980	240	0,11
1845	221.355	457	0,21
1846	220.978	603	0,27
1847	170.000	100	0,06
1848	184.870	19.995	10,79
1849	189.617	16.326	8,61
1850	206.734	3.949	1,92
1851	190.000	9.865	5,19
1852	208.672	12.322	5,90
1853	202.140	1.398	6,92
1854	207.389	22.554	10,88
1855	190.000	0	0
1856	200.033	47.217	23,60
1857	190.337	52.184 ¹	27,42
1858	200.596	47.088	23,47
1859	190.000	47.183	24,83
1860	201.683	24.342	12,07
1861	220.387	22.874	10,38

1. Dintre d'aquesta quantitat, el balanç explicita excepcionalment que 22.000 \$ corresponen a un préstec al 4 % d'interès, i 18.000 a un altre préstec al 6 %.

La tendència a l'alça s'accentua, com era de preveure, després dels principals fluxos d'inversió productiva (1849, 1853, 1859 i 1861) però, com a fenomen general, és especialment el resultat d'un major grau d'utilització dels recursos fixos, poc incrementats en el conjunt.

En resum, podem afirmar: 1) que l'activitat productiva de la fàbrica «de la Rambla» es desenvolupà sense canvis substancials en l'extensió o dimensió de l'empresa; 2) que la competitivitat de l'empresa tampoc no progressà, com tindrem ocasió de comprovar posteriorment.

Passem, ara, als aspectes financers. El finançament del procés productiu es pot fer mitjançant recursos propis o amb recursos aliens. Entenem per «capital propi» els cabdals assignats a l'activitat de l'empresa pels seus propietaris (accionistes o socis). Formen, al contrari, el «capital aliè» aquells recursos que procedeixen de tercers a

QUADRE 5. Fàbrica «de la Rambla», de Vilanova. Rendabilitat financera

Anys	I recursos propis ¹	II beneficis ²	III amortitzacions ²	IV II + III	V $\left(\frac{II}{I} \cdot 100 \right)$	VI $\left(\frac{II + III}{I} \cdot 100 \right)$	VII dividend
1841	146.973	10.647	11.327	21.974	7,24	14,95	
1842	157.621	8.364	40.498	18.862	5,30	11,96	
1843	165.986	11.609	9.505	21.114	6,99	12,72	
1844	200.888 ³	24.092	—	24.092	11,99	11,99	
1845	224.980	26.374	—	26.374	11,72	11,72	
1846	221.355	29.628	—	29.628	13,38	13,38	30.000
1847	220.978	19.863	—	19.863	8,98	8,98	30.000
1848	170.000 ⁴	14.870	4.094	18.964	8,75	11,16	
1849	184.870	4.746	3.946	8.692	2,57	4,70	
1850	189.617	17.117	4.811	21.928	9,03	11,56	
1851	206.734	10.506	4.817	15.323	5,08	7,41	
1852	190.000 ⁵	18.672	4.714	23.386	9,83	12,31	
1853	208.672	23.392	4.582	27.974	11,21	13,41	
1854	202.140	19.648	4.993	24.641	9,72	12,19	27.400
1855	207.389	15.236	4.926	20.162	7,34	9,72	14.400
1856	190.000 ⁶	10.033	4.750	14.783	5,28	7,78	
1857	200.033	- 9.695	3.169	- 6.562	- 4,85	- 3,28	
1858	190.337	10.259	4.762	15.021	5,39	7,89	
1859	200.596	14.013	4.500	18.513	6,98	9,23	
1860	190.000 ⁷	11.683	4.872	16.555	6,15	8,71	
1861	201.683	18.703	4.863	23.566	9,27	11,68	

1. Les xifres de capital es refereixen al 1.er de gener de cadà any. En aquells exercicis en què hi ha hagut distribució de dividends, s'ha suposat que s'efectuà a principis d'any.

2. Aquest quadre reproduïx les xifres reals de beneficis i amortitzacions, segons es desprèn dels balanços. Responent a uns tipus d'amortització variables, convé rectificar-les d'acord amb uns tipus constants: el 2 % per a edificis, i el 4 % per a maquinària, que són els que regiren durant l'etapa 1848-1861. Fetes les correccions, el principi del quadre queda així:

	I	II	III	IV	V	VI	VII
1841	146.973	17.008	4.966	21.974	11,57	14,95	
1842	157.621	14.230	4.632	18.862	9,03	11,96	
1843	165.986	16.888	4.226	21.114	10,17	12,72	
1844	200.888 *	18.545	5.547	24.092	9,23	11,99	
1845	224.980	20.764	5.610	26.374	9,23	11,72	
1846	221.355	24.179	5.449	29.628	10,92	13,38	30.000
1847	220.978	14.572	5.291	19.863	6,59	8,98	30.000

3. El 31-XII-1843 el capital de la firma "Gumà, Ferrer y Cía." s'elevava a 177.595 \$. El 1.er-I-1844 el capital de la firma successora, "José Ferrer y Cía." arribava a 200.888, com s'indica en el quadre. La diferència es localitza als actius fixos (augment de 2.893 en "edificis" i de 40.469 en "maquinària") i tant pot atribuir-se a una revalorització com a una ampliació real, en produir-se el canvi d'administradors.

4. El 31-XII-1847 el capital de "José Ferrer y Cía." s'elevava a 240.841. El 1.er-I-1848 el capital de la firma successora "Ribó, Ràfols y Cía." es redueix a 170.000. La reducció es localitza parcialment a "edificis" (5.362 menys) i a "maquinària" (43.925 menys).

5. El 31-XII-1851 el capital de "Ribó, Ràfols y Cía." ascendia a 217.240. El 1.er-I-1852, en renovar-se la contracta a la mateixa firma, es redueix a 190.000. Aquesta vegada la reducció es localitza a l'actiu circulant.

6. El 31-XII-1855 el capital de "Ribó, Ràfols y Cía." s'elevava a 222.625. El 1.er-I-1856, coincidint amb el canvi de raó social ("Gispert, Soucheiron y Cía.") es redueix a 190.000. La major part de la reducció es localitza a la partida "deutors per compte", que va ser adjudicada als socis (32.625 sobre 49.490).

7. El 31-XII-1859 el capital de "Gispert, Soucheiron y Cía." ascendia a 214.609. El 1.er-I-1860, en renovar-se la contracta a la mateixa firma, es redueix a 190.000. La diferència es localitza a l'actiu circulant.

la societat, a la qual seran exigibles en un termini curt o mitjà; constitueixen, en resum, aquella partida que els balanços denominen «creditors per compte».⁴⁵

Com es desprèn del quadre 4, el finançament de la fàbrica de Vilanova s'ha fet amb recursos fonamentalment propis. Deixant de banda el quadrienni 1856-1859, de greus dificultats, la participació del capital aliè no ha passat mai del 15% del total del capital propi; això significa que el procés de creixença de l'entitat (en el sentit de la producció) ha estat autàrquic.

El quadre, però, s'ha de completar amb l'anàlisi de la política d'amortitzacions, el còmput de la rendabilitat financera, l'examen de la política de dividendes i l'estudi del procés d'endeutament de l'empresa. Tots aquests extrems han quedat recollits en el quadre 5.

El mètode d'amortització era el que avui denominem «de tant fixat sobre base variable», sistema que, en el cas de la fàbrica «de la Rambla», suposà el descens progressiu de les quotes anuals. Des de 1848, els tipus permanents foren el 2% per a edificis i el 4% per a maquinària; abans havien estat el 2 i el 10% els anys 1841-1843, i nuls (falta absoluta d'amortitzacions) de 1844 a 1847. Estimades en conjunt, les quantitats destinades a amortitzar els actius resulten petites, sens dubte perquè les possibilitats brindades pel volum de beneficis eren també molt baixes. Malgrat això, les amortitzacions gairebé cobriren el procés inversor en béns productius, cosa que va implicar una forta participació d'aquestes amortitzacions en el finançament de l'empresa. Podem observar que en molts exercicis les sumes destinades a amortització arriben a la meitat d'aquells, i que el 1857, any de greus pèrdues, l'empresa no va deixar, tanmateix, d'amortitzar.⁴⁷

La rendabilitat financera es pot entendre, també, en sentit estricte o en sentit lat. En el primer cas, s'opera exclusivament amb els beneficis, calculats per comparació dels capitals propis al començament i al final de cada exercici. En el segon, en canvi, s'opera amb la suma de beneficis i amortitzacions, és a dir, amb la totalitat dels recursos generats per l'activitat productiva. De qualsevol de les dues maneres (columna V o columna VI del quadre 5), les conclusions són idèntiques: tendència decreixent i, sobretot, baix nivell relatiu. Aquests resultats, que intentarem justificar més endavant, expliquen les dificultats en mantenir un procés d'inversió eficient. El creixement de la fàbrica «de la Rambla» (increment d'activitat) s'ha hagut de finançar

45. Vegi's l'apèndix.

46. Les amortitzacions reals de 1841 a 1861 pugen a 95.129 pesos (quadre 5) i la inversió en actius fixos, 104.594 (quadre 3).

47. Però, això sí, ho va fer en proporció als vuit mesos de funcionament de la fàbrica.

amb les amortitzacions més els beneficis, els quals han estat desviats de llur funció corrent (la retribució del capital) mitjançant una política restrictiva en ordre al repartiment de dividends. El «cash-flow» expressa, en síntesi, el grau d'expansió de la firma de Vilanova. El seu desenvolupament ha estat autofinançat, ja que, com assenyala eloqüentment la columna VII del quadre que comentem, només el 1846-1847 i el 1854-1855 l'establiment fabril es va decidir a retribuir els seus accionistes.

Referits als capitals respectius, els premis foren del 13,5% anual durant el primer bienni i del 10,2% durant el segon. Retribucions altes en termes estrictes, però retribució molt exigua (promig anual del 2,54% exactament) si els quatre dividends efectius es refereixen a l'etapa de vint-i-un anys en què estan inserits. Encara que no coneguem gran cosa sobre l'interès pel diner en aquella època, sembla poc arriscat concloure que un rèdit inferior al 3%, com el que acabem d'esmentar, no podia ser considerat, ni aleshores, com a estímul per a la inversió.

Però encara hi ha més. L'endeutament de l'empresa, tal com apareix en el quadre 4, mostra una connexió molt estreta amb aquells repartiments de beneficis. El 1848, després dels dividends de 1846 i 1847, la finançació aliena ha passat de 0,06 a 10,79% dels recursos propis; el 1856, després de la distribució dels altres dos dividends, de 1854 i 1855, l'endeutament s'ha elevat de 0 a 23,60%, per consolidar-se i no decaure, de forma significativa, fins al 1860.

El parallelisme d'aquestes dues sèries de dades posa clarament en relleu la distorsió que el repartiment de beneficis implica, i la necessitat immediata d'oposar-li mesures compensadores. La societat no té cap més sortida que la de recuperar els mitjans financers detrets per conducte del dividend. I com que les escriptures de constitució o de renovació no deixen mai de recordar que, en cas de dificultat, es vagi a parar als préstecs «amb preferència dels mateixos socis», resulta que el dividend repartit acaba essent reintegrat al patrimoni social. És a dir, que les possibilitats d'estabilitat financera de l'empresa s'esgoten en ella mateixa. La poca rendabilitat que el negoci genera no permet d'arribar més enllà.

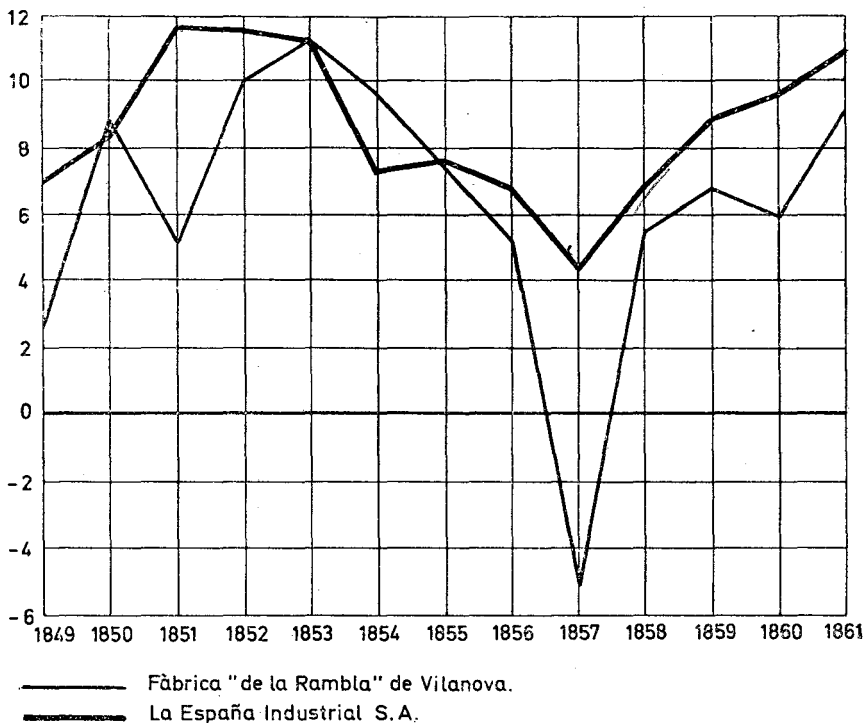
Arribats en aquest punt, s'imposa una primera conclusió. Els responsables de la fàbrica estudiada han sacrificat l'objectiu de la rendabilitat financera a curt terme a l'objectiu de la continuïtat del creixement empresarial. Si haguessin atès el primer, retribuïnt regularment els accionistes, els hagués estat impossible d'evitar la descapitalització del negoci, la mateixa pervivència del qual hauria estat en greu perill. A fi de conjurar aquest perill, han procedit a reinvertir el 67,86% de tots els guanys obtinguts. Aquesta cota revela un grau

d'autofinançament molt elevat i descobreix l'única via entrevista per a mantenir el nivell de producció i assegurar la retribució del factor dominant, el factor treball.⁴⁸

4. PRODUCCIÓ I PRODUCTIVITAT

La fàbrica «de la Rambla» integrava les tres fases successives de la indústria tèxtil. La seva producció era, per tant, diversificada: cotó filat, teixit cru i teixit estampat, principalment del gènere «guinea».⁴⁹

Rendabilitat financera (beneficis nets), de dues fàbriques cotoneres catalanes (1849-1861)

48. La contracta de 1839 assignà als dos socis directors i administradors (Cumà i Ferrer) la quantitat de 500 pesos, a repartir-se a parts iguals entre ells "i a més els guanys que els doni un capital imaginari de 9.000 \$ que representen només per a percebre-la sobre el total dels 144.000" escripturats. La contracta de 1844 assigna a l'administrador únic, J. Ferrer, 500 \$ anuals i el 4% sobre les utilitats (benefici net). La contracta de 1848, 360 \$ anuals i el 2.5% de les utilitats a Pau Ribó, i 300 \$ anuals més l'1,5% de les utilitats a Josep M. Ràfols.

49. "Sota aquest nom - guinees - es designa en el comerç una mena d'indiana o roba de cotó blanca o blava, i de vegades també blanca amb ratlles blaves, que fabriquen els anglesos... per al comerç a les costes d'Àfrica" (RONQUILLO, *Diccionario*, volum III, Barcelona 1855, p. 94).

Els dos darrers articles eren els que l'empresa col·locava efectiva-ment en el mercat. El producte de les màquines de filar, en canvi, era consumit, sense deixar excedents, per ella mateixa; els anys 1850, 1852 i 1853 van arribar, fins i tot, a comprar filats de fora.

El quadre 6 dóna compte de les quantitats de peces teixides en cadascun dels anys compresos entre 1841 i 1861. Els seus valors absoluts no ens serveixen gaire ja que vénen expressats en una unitat — la peça — que, segons hem pogut comprovar, era de longitud variable, quan no indeterminada. Però els seus valors relatius dibuixen un doble moviment de flux i reflux, aquesta vegada de signe inequí-voc: durant els deu primers anys, de 1841 a 1851, la quantitat d'em-pesa convertida en guinees és cada vegada més gran, fins acostar-se al cent per cent de tota la producció en l'última data; de 1851 en endavant, al contrari, és el nombre de peces de cru el que mostra una clara tendència a augmentar, en detriment dels estampats. Al final, el 1861, les quantitats respectives estan a punt d'equiparar-se i se situen en unes cotes semblants a les de 1843.

Les columnes IV i V del mateix quadre 6, en les que veiem els preus anuals de les dues classes de manufactures cotoneres, aclareixen les raons de l'esmentat vaivé. En el curs de la primera etapa, fins a 1852, el descens més ràpid dels valors del teixit cru ha constituït una prima per a la seva ulterior transformació en guinees. De 1853 a 1861, la baixa prolongada dels estampats, enfront de l'estancament dels preus de les empeses, ha primat l'oferta directa, sense més mani-pulacions, dels crus. Adduïm aquestes dades com a prova de la per-fecta adaptació de la fàbrica de Vilanova a les vicissituds del mercat tèxtil cotoner.

Si intentem passar de la producció a la productivitat, haurem de limitar les nostres especulacions al ram de la filatura. Els teixits no ens serveixen per la impossibilitat, ja esmentada, de conèixer el tir exacte de les peces. La nostra manera de calcular la productivitat ha de ser, per tant, defectuosa: prescindim dels valors afegits en les dues últi-mes fases del procés fabril i infravalorem, per tant, la producció. D'altra banda, ja que estem dintre dels problemes de mètode, hem de puntualitzar que el preu aplicat per obtenir els valors anuals del fil produït ha estat constant (mitjana aritmètica simple de tots els preus), a fi i efecte de compensar la tendència decreixent que mostraven.

Construït sobre aquesta base, el nostre còmput de la productivitat, que entenem com a referència dels valors de la producció als recur-sos propis, forma el quadre 7.

El comentari s'ha de cenyir, en aquest cas, als números índexs (columna V); els defectes del nostre sistema de còmput, denunciats més amunt, treuen exactitud i valor representatiu a les xifres absolu-

QUADRE 6. *Fàbrica «de la Rambla», de Vilanova. Producció de teixits*

Anys	Producció			Preus ¹			
	I	II	III	IV teixit cru		V estampats	
	teixit cru	estampat	II	(rals/cana catalana)		(rals/cana catalana)	
	n. peces	n. peces	I	xif. absolutes	%	xif. absolutes	%
1841	12.082	1.045	8,65	4,22	100	8,00	100
1842	16.516	7.899	47,82	3,48	82,46	6,67	83,37
1843	17.275	9.158	53,01	3,13	74,17	8,00	100
1844	18.179	12.699	69,85	3,06	72,51	7,14	89,25
1845	19.527	16.987	87,00	3,06	72,51	6,67	83,37
1846	21.746	19.447	89,43	3,06	72,51	5,86	73,25
1847	23.078	21.097	91,42	2,53	59,95	5,60	70,00
1848	21.756	19.209	88,29	2,40	56,87	5,47	68,37
1849	18.053	17.386	96,30	2,60	61,61	5,33	66,62
1850	19.656	18.007	91,61	2,93	69,43	5,07	63,37
1851	19.041	18.761	98,53	2,60	61,61	5,07	63,37
1852	20.236	15.609	77,13	2,53	59,95	4,94	61,75
1853	21.233	17.308	81,51	2,67	63,27	4,80	60,00
1854	21.947	17.599	80,19	2,73	64,69	5,07	63,37
1855	23.424	20.212	86,29	2,60	61,61	4,67	58,37
1856	22.779	18.170	79,77	2,46	58,29	4,67	58,37
1857	8.031 ²	—	—	2,40	56,87	4,53	56,62
1858	18.188	14.541	79,95	2,46	58,29	4,44	55,50
1859	20.828	12.576	60,38	2,46	58,29	4,26	53,25
1860	24.436	14.050	57,50	2,39	56,63	4,26	53,25
1861	25.119	13.905	55,36	2,54	60,18	4,53	56,62

1. Les dues sèries de preus procedeixen de J. O. RONQUILLO, *Diccionario de materia mercantil, industrial y agrícola*, t. IV, Barcelona, 1857 (*sic*), p. 421, pel que es refereix als anys 1841-1860. Les dades de 1861 han estat extretes dels llibres de comptabilitat de la fàbrica "La España Industrial, S.A."

2. El 1857 la fàbrica "de la Rambla" només estigué en funcionament durant vuit mesos.

QUADRE 7. Fàbrica «de la Rambla», de Vilanova. Productivitat

Anys	cotó filat		III recursos propis ³	productivitat $\left(\frac{II}{III}\right)$	
	I quantitat ¹	II valor ²		IV xifres absolutes	V %
1841	206.351	60.667	146.973	0,41	100
1842	221.544	65.134	157.621	0,41	100
1843	235.641	69.278	165.986	0,42	102
1844	254.180	74.729	200.888	0,37	90
1845	279.398	82.143	224.980	0,36	88
1846	294.143	86.478	221.355	0,39	95
1847	315.845	92.858	220.978	0,42	102
1848	311.739	91.651	170.000	0,54	132
1849	269.781	79.316	184.870	0,43	105
1850	302.018	88.793	189.617	0,47	115
1851	348.459	102.447	206.734	0,49	119
1852	386.815	113.724	190.000	0,60	146
1853	378.295	111.219	208.672	0,53	129
1854	426.284	125.327	202.140	0,62	151
1855	461.628	123.959	207.389	0,60	146
1856	464.172	136.467	190.000	0,72	176
1857	328.773	96.659	200.033	0,48	117
1858	506.653	148.956	190.337	0,78	190
1859	553.199	162.640	200.596	0,81	197
1860	558.848	164.301	190.000	0,86	210
1861	517.175	152.049	201.683	0,75	183

1. En lliures catalanes, de 400 grams.

2. Valors en pesos forts, com de costum, producte de la multiplicació de les quantitats filades pel preu mig (5,88 rals la lliura) dels 21 anys considerats (vegi's RONSQUILLO, *Diccionario*, IV, p. 421). D'aquesta manera, operant amb preus constants, eliminem la distorsió que la tendència a la baixa dels preus reals hauria introduït.

3. Xifres de la columna I, del quadre 5.

tes. Però les taxes percentuals, amb clara tendència a augmentar, són suficients per al nostre objecte. L'increment de la productivitat va ser el recurs arbitrat per la nostra empresa per a suportar l'empitjorament de les condicions del mercat. La seva característica essencial la trobem en el fet d'haver-ho aconseguit mitjançant una dotació intensiva de treball cap als elements o recursos fixos de producció. Es va basar menys en noves dotacions de capital que en un major grau

d'utilització d'uns elements poc variables. La relació entre actius fixos i actius circulants,⁵⁰ cada vegada més favorable als segons, no fa més que confirmar la nostra asserció (vegi's quadre 8).

QUADRE 8. *Fàbrica «de la Rambla», de Vilanova. Actius fixos i circulants*

Anys	I Actiu fix	II Actiu circulant	III	IV %
			$\frac{\text{II}}{\text{I}} \cdot 100$	
1841	132.855	46.032	34,64	100
1842	123.341	57.493	46,61	135
1843	114.081	80.171	70,27	203
1844	165.526	59.692	36,06	104
1845	166.784	85.027	50,98	147
1846	167.895	83.685	49,84	144
1847	169.287	71.652	42,32	122
1848	116.134	88.690	76,36	220
1849	141.735	64.206	45,30	131
1850	140.386	70.298	50,07	145
1851	137.295	89.808	65,41	189
1852	134.087	86.906	64,81	187
1853	143.650	89.812	62,52	180
1854	142.900	101.441	70,98	205
1855	138.223	84.400	61,06	176
1856	138.092	109.156	79,04	228
1857	135.787	106.733	78,60	227
1858	131.115	116.568	88,90	257
1859	141.034	120.758	85,62	247
1860	140.431	85.592	60,95	176
1861	144.914	98.345	67,86	196

5. MERCATS

L'etapa 1832-1861 ha estat la més dinàmica de totes les etapes per què ha passat la indústria cotonera catalana. Fortes inversions, és a dir, ràpida mecanització; dràstic descens dels costos, és a dir, posició avantatjosa respecte dels altres tèxtils. Les indianes i similars han atès el primer lloc dintre del mercat interior espanyol. El 1859,

50. Actius fixos: edificis i maquinària. Actius circulants: fabricació, caixa i "deutors per compte" (vegi's l'apèndix).

quan la xarxa ferroviària encara no té cap importància,⁵¹ els valors del comerç de cabotatge revelen que el mercat nacional es basa en l'intercanvi de teixits de cotó (primera partida, avaluada en 455,8 milions de rals) i de «grans, llegums, llavors i farines» (segona partida,

QUADRE 9. Fàbrica «de la Rambla», de Vilanova. Marge comercial

Anys	Beneficis ¹	Vendes II	Marge
			$\frac{\text{II}}{\text{I}} \cdot 100$
1841	17.008	84.539	20,12
1842	14.230	81.917	17,37
1843	16.888	105.840	15,96
1844	18.545	99.705	18,60
1845	20.764	108.951	19,06
1846	24.179	109.264	22,13
1847	14.572	103.220	14,12
1848	14.870	79.059	18,81
1849	4.746	102.344	4,64
1850	17.117	92.476	18,51
1851	10.506	112.093	9,37
1852	18.672	140.595	13,28
1853	23.392	132.821	17,61
1854	19.648	125.116	15,70
1855	15.236	137.788	11,06
1856	10.033	93.203	10,76
1857	-9.695	132.661	-7,31
1858	10.259	141.321	7,26
1859	14.013	161.955	8,65
1860	11.683	189.078	6,18
1861	18.703	189.658	9,86

1. Xifres corregides (vegi's quadre 5, nota 2).

evaluada en 409,0 milions); relegada a un lloc molt secundari, la venda de drap i d'altres productes de llana no puja a més de 101,3 milions.⁵² Els teixits nous, sempre més barats, han desplaçat els teixits tradicionals.⁵³

51. Només 1.148 km. de via oberts al públic, en tot Espanya.

52. B. C. ARIBAU, *Estadística general del comercio exterior y del de cabotaje en España, en el año de 1859*, a "La verdad económica. Revista quincenal científica, industrial y literaria", volum I, núm. 5 (15-III-1861), p. 383.

53. El *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, de P. MADOZ, conté nombroses notícies com aquesta: a Navalmoral de Pusa, província de Toledo, hi ha "fàbriques de teixits de llana, estamenya morada i terrosa, les quals estan en franca decadència per l'ús del percal" (volum XII, Madrid, 1849, p. 60).

Tanmateix, aquests progressos s'han dut a terme en detriment dels marges comercials. La relació dels beneficis amb les vendes mostra, a la fàbrica «de la Rambla», una claríssima tendència a la baixa.

De fet, el descens dels preus de venda ha superat el dels costos de producció, amb una minva de la rendabilitat financera del negoci. Aquest resultat és obra del progressiu enduriment de les condicions del mercat, que sotmet les empreses a una dura competència. L'oferta ha anat creixent més de pressa que la demanda. El llast presentat per una agricultura arcaica és cada cop més acusat.

Les dificultats s'accentuen especialment en aquells centres, com Vilanova, que tenen una producció cotonera poc diversificada. El mal, que s'arrossega des de fa ja molt de temps, és denunciat per Ferrer i Vidal en les «memòries» dirigides als seus consocis de la fàbrica «de Mar». Al final de l'exercici 1855-1856, a més de l'empitjorament de la qüestió social,⁵⁴ el fabricant assenyala «l'escassa producció en relació a la maquinària moguda», «la guerra aferissada que ens han fet les fàbriques darrerament muntades», les quals «es munten per a empeses», «essent ja 10 o 12 les que elaboren guinees com les nostres, i no sé veure un article al qual poder dirigir una part de la nostra maquinària, amb l'esperança de més bons resultats».⁵⁵ El 1856-1857, Ferrer insisteix en què «tots s'han limitat a produir empeses i guinees», malgrat que «els compradors de les primeres són en molt curt nombre de cases, que són quasi sempre àrbitres no solament del preu, sinó dels terminis elàstics a què satisfan el seu import» i proposa «la unió en una gran societat comanditària o millor anònima de tots o de la major part dels establiments fabrils d'aquesta villa, ajudada per una bona fàbrica de tints i estampats de Barcelona, amb un blanqueig allí o aquí, millor i més complet que els existents».⁵⁶ El 1859-1860, «havent arribat al súmmum la competència nacional, per un excés de producció», vista «l'enorme baixa que de vuit mesos ençà ha sofert el preu de l'empesa»,⁵⁷ el director, que ha fet una gira per Anglaterra, decideix donar un nou caire a la fabricació, «procurant dedicar la nostra maquinària dintre del possible a articles en què hi hagi una compe-

54. Boicot obrer contra les selfactines — típic episodi luddista — el juliol de 1854; naixement de la «Junta General de Directores de la Clase Obrera» el mes de gener de 1855, i primera vaga general espanyola, el juliol del mateix any, desencadenant una onada d'agitació social en els nuclis fabrils catalans.

55. «Memoria leída por el socio director-administrador, al presentar el 7.º balance de la razón social José Ferrer y Cía.», Vilanova 16-V-1856 (Arx. particular d'A. Ferret i Baró).

56. «Memoria leída por el socio director y administrador, al presentar el 8.º balance de José Ferrer y Cía.», Vilanova, 7-V-1857 (Arx. part. d'A. Ferret i Baró).

57. El nostre quadre 6 mostra, efectivament, un descens molt acusat del preu dels teixits crus i dels estampats durant els anys 1859-1860.

tència menor». ⁵⁸ El 1861-1862, les «xaconades», una mena de robes molt fines, ja han quedat convertides en una especialitat de la casa. ⁵⁹ A principis del 1866, l'enquesta preparatòria de la reforma aranzelària confirmarà que «en qualitats més fines, o sia de 18 fils en avant, no es fabriquen en el país sinó en molt petites quantitats, pels senyors don Josep Ferrer i Companyia, de Vilanova, els quals fabriquen fins a 24 fils». ^{59 bis}

L'augment de la competència, que s'agreuja d'any en any, constitueix, doncs, el problema mercantil més rellevant. Per falta d'autèntica revolució agrària, el consum de tèxtils tendeix a ressagar-se respecte a la capacitat productiva de les fàbriques. El problema s'aguditza ràpidament, per efecte de les crisis periòdiques de subsistències que redueixen el mercat de teles fins a límits difícilment tolerables.

Els balanços de la fàbrica de Vilanova «de la Rambla» i de la fàbrica «La España Industrial», de Sants, reflecteixen de manera molt especial l'impacte de la crisi de 1856-1857. L'origen d'aquesta crisi l'hem de buscar en la mateixa eufòria dels dos anys precedents. El 1854 i el 1855, el bloqueig de les costes russes per la flota franco-britànica, que va privar la sortida dels grans d'Ucraïna tan necessaris per a la provisió de l'Occident, va brindar una oportunitat extraordinària a la producció castellana. Per una vegada, la *Meseta* va poder assortir, sense intromissions, a la perifèria. A més, hi va haver una intensíssima exportació de sobrants. ⁶⁰ De fet, el país s'havia quedat inermes per a quan es produís la inversió de la conjuntura. Brusca-ment, el 1856, la guerra de Crimea es va acabar i els compradors estrangers es van retirar del mercat espanyol. En un primer moment, els preus espanyols van acusar el cop, «encara que no tant com per a contrarrestar el joc cap a la puja d'hàbils especuladors». ⁶¹ Després, a començaments d'estiu, la pèssima collita impulsà un nou i més vigorós moviment alcista, que culminaria el mes de febrer de 1857. Aleshores el dèficit i la falta de reserves, per les exportacions ante-

58. "Memoria leída por el socio director-administrador, al presentar el 11.º balance de José Ferrer y Cia.", Vilanova, 18-V-1860 (Arx. part. d'A. Ferret i Baró).

59. "Memoria leída por el socio director-administrador, al presentar el 13.º balance de José Ferrer y Cia.", Vilanova, 12-V-1862 (Arx. part. d'A. Ferret i Baró).

59 bis. *Información sobre el derecho diferencial de bandera y sobre los de aduanas exigibles a los hierros...*, t. IV: *Algodones*, p. 173 (declaració dels fabricants de Màlaga, confirmada a la p. 253 pel mateix Ferrer i Vidal).

60. La sortida de blat cap a l'estranger i a les possessions d'Ultramar, que havia arribat a una mitjana anual de 172.931 fanegues durant el quinquenni 1848-1852, va pujar fins a 918.979 el 1853, fins a 1.994.889 el 1854 i a 3.845.488 el 1855; al mateix temps, les remeses de farines i de pastes a l'exterior van passar de 2.418.025 arroves, mitjana d'aquells cinc anys, a 4.235.294, 6.071.128 i 8.255.708 durant els tres anys que van seguir.

61. Nicolás SÁNCHEZ ALBORNOZ, *España hace un siglo: una economía dual*, Barcelona, 1968, p. 64. El cap. II d'aquest llibre és un estudi excel·lent de "La crisi de subsistències de 1857".

riors, es van ajuntar per a produir una crisi de conseqüències catàstrofiques.

La carestia, la fam i la gran mortalitat van repercutir immediatament sobre l'activitat fabril. Durant el segon semestre de 1856, «la carestia de subsistències va fer sentir el seu influx sobre totes les classes, i particularment sobre aquelles que es poden considerar com a més consumidores dels nostres artefactes».⁶² «La falta de comandes, efecte dels preus exorbitants dels productes alimentaris»⁶³ es va allargar durant tot l'any 1857 i obligà a tancar la fàbrica «de la Rambla» durant quatre mesos i a introduir la setmana de quatre dies laborals a «La España». «En aquesta situació, mancada la indústria d'aliment, elevats els preus de les matèries primeres, retardats els cobraments, exausta (*sic*) de capitals [...], la competència va venir a agreujar el mal amb el consegüent i natural afany de donar sortida als productes, essent doblement sensible que els sacrificis que es va imposar el productor no li proporcionessin cap millora en la penosa marxa dels seus negocis, ans al contrari, servissin per a depreciar les seves pròpies manufactures, sense disminuir les existències amuntegades en els seus magatzems.»⁶⁴ Efectivament, «per la necessitat de fer girar ràpidament el capital circulant, es produí l'absurd de baixar els preus dels articles manufacturats al mateix temps que va pujar el valor de les matèries primeres».⁶⁵

La fàbrica «de la Rambla», prototipus de les mitjanes, no va poder suportar el cúmul d'adversitats i va saldar l'exercici amb greus pèrdues.⁶⁶ «La España Industrial», empresa «de tan quantiosos recursos, no avantatjada per cap altra en aquesta província i en el regne»,⁶⁷ va demostrar, en canvi, una major capacitat de resistència i obtingué, malgrat tot, un petit benefici (vegi's el gràfic).

6. UN TERME DE COMPARACIÓ: LA RENDABILITAT FINANCERA DE «LA ESPAÑA INDUSTRIAL, S. A.»

Un sistema econòmic, el seu funcionament i els seus resultats no es poden comprendre si no s'aborda el problema partint de les unitats que realitzen l'exploració. El fer d'aquestes unitats està determinat, també, per la situació social en què es troben. El coneixement

62. Arxiu de «La España Industrial, S. A.», Secció de Secretaria: «Memoria de las operaciones de 1856», llegida a la Junta General Ordinària d'Accionistes, el 2-II-1857.

63. «Memoria leída..., al presentar el 8.º balance de Ferrer y Cía.».

64. «Memoria de las operaciones de 1856», de «La España Industrial».

65. «Memoria de las operaciones de 1857», de «La España Industrial», llegida el 6-II-1858.

66. En una nota complementària al balanç corresponent, es desglossen les pèrdues en els conceptes de: baixa de preus, interessos per capitals aliens i amortitzacions.

67. «Memoria de las operaciones de 1857».

del «parcial» modifica d'alguna manera el nostre coneixement del «total», i aquest coneixement corregit del «total» incideix sobre el fenomen «parcial» considerat o a punt de ser-ho. L'anàlisi macroeconòmica i l'anàlisi microeconòmica són dues maneres complementàries d'acostar-se a una mateixa realitat.⁶⁸

Abans de dedicar-nos a l'estudi de la fàbrica «de la Rambla», hem intentar situar-la dintre del marc de la indústria cotonera catalana. Ara s'imposa evaluar el grau de validesa de les nostres conclusions, en termes generals.

La dificultat està en què el coneixement parcial no es pot acabar en el coneixement d'una sola empresa. Encara que pel tipus de societat, per l'equip tècnic, per la dimensió..., la fàbrica «de la Rambla» va acabar essent una fàbrica corrent, és innegable que la gestió dels seus responsables va poder dependre, si més no en part, de factors peculiars o de capacitats estrictament personals.

Els resultats obtinguts s'han de contrastar amb els d'altres establiments tèxtils. La investigació ha d'anar més enllà del marc d'una sola unitat i s'ha d'ampliar a d'altres. Amb aquesta finalitat, amb l'ànim de sotmetre a prova alguna de les conclusions a què hem arribat fins aquí, hem acudit als llibres de comptabilitat d'una segona empresa.

«La España Industrial, S. A.», constituïda per escriptura pública de 28 de gener de 1847, va néixer amb el propòsit de portar la iniciativa catalana a la resta de la Península.⁶⁹ Els seus fundadors, els germans Muntadas, propietaris d'una fàbrica a Barcelona, apellaren als diners anònims i dispersos per a muntar una gran factoria capaç de satisfer una part important de la demanda interior espanyola. El projecte inicial preveia l'aprofitament dels recursos energètics del riu Piedra, que passa prop d'Alhama d'Aragó, al sud de la província de Saragossa. Però les dificultats i els costos del transport terrestre van aconsellar, finalment, la localització a Sants, prop de Barcelona. La fàbrica va començar a produir a començaments de 1849, amb una dotació de 20.596 fusos de filar (18.036 de selfactina i 2.560 de contínua) i 500 telers, moguts per dues màquines de vapor de 75 cavalls cada una. A finals de 1853, coincidint amb el desembós total del capital social,⁷⁰ havia completat ja la major part del seu equip

68. Vegi's sobre aquesta matèria el llibre fonamental de W. KULA, *Problemas y métodos de la historia económica*, Ed. Península, Barcelona, 1973, especialment el capítol VI.

69. Conté abundants notícies històriques de l'entitat el *Libro del Centenario*, publicat a Barcelona el 1947.

70. El desembossament del capital social, escripturat el 1847 en 1.500.000 pesos durs (15.000 accions, de 100 cadascuna), va seguir aquest curs:

— març 1847, sollicitud del primer dividend passiu (25 %, és a dir, 375.000 pesos).
— octubre 1847, sollicitud del segon dividend passiu, també del 25 %. És a dir,

QUADRE 10. *Fàbrica «La España Industrial, S. A.», de Sants.*
Rendabilitat financera

Anys	Recursos propis				V	VI	VII	VIII	IX
	I	Fons de reserva		IV					
		II	III						
	Capital desembossat	II anual	III acumulat	total (I + III)	Benefici net	Amortitzacions	(V + VI)	$\left(\frac{IV}{V} \cdot 100\right)$	$\left(\frac{VII}{IV} \cdot 100\right)$
1847	375.000	—	—	375.000	25.366	—	25.366	6,76	6,76
1848	747.500	—	—	747.500	6.995	15.210	22.205	0,94	2,96
1849	748.000	—	—	748.000	52.389	18.825	71.214	7,00	9,52
1850	934.250	—	—	934.250	78.857	23.592	102.449	8,44	10,96
1851	937.500	8.708	8.708	946.208	111.944	22.715	134.659	11,83	14,23
1852	1.125.000	13.466	22.174	1.147.174	134.383	22.740	157.123	11,71	13,69
1853	1.312.500	15.712	37.886	1.350.386	152.856	25.164	178.020	11,31	13,18
1854	1.600.000	17.802	55.688	1.655.688	124.348	31.011	155.359	7,51	9,38
1855	1.600.000	15.536	71.224	1.671.224	127.944	30.594	158.538	7,65	9,48
1856	1.600.000	15.854	87.078	1.687.078	115.859	29.548	145.407	6,86	8,61
1857	1.600.000	14.540	101.618	1.701.618	73.221	28.824	102.045	4,30	5,99
1858	1.600.000	10.205	111.823	1.711.283	121.408	28.361	149.769	7,09	8,75
1859	1.600.000	14.977	126.800	1.726.800	153.790	27.865	181.655	8,90	10,51
1860	1.600.000	18.165	144.965	1.744.965	168.045	28.852	196.897	9,63	11,28
1861	1.600.000	19.689	164.655	1.764.655	198.812	28.714	227.526	11,26	12,89

productiu. Aquest equip es xifrava, el 1861, en 41.748 fusos i 934 telers. En aquesta data «La España Industrial» seguia essent, com el 1850, la fàbrica tèxtil més important del país.

L'arxiu històric de l'entitat, conservat íntegrament, permetria el coneixement exhaustiu de la gestió realitzada pels seus responsables. Aquest coneixement cau, tanmateix, fora de les nostres preocupacions actuals. Nosaltres, ara i aquí, ens limitarem a calcular la rendabilitat financera de l'empresa durant els primers anys de la seva existència. Tractem, només, d'establir aquell terme de comparació reclamat per la fàbrica de Vilanova.

Perquè la confrontació sigui vàlida és imprescindible que els mètodes de càlcul siguin iguals. Partim, com abans, dels balanços de situació i operem, també, amb els dos elements precedents: els recursos propis, d'una banda, i els beneficis nets anuals, d'una altra banda. Tanmateix, algunes divergències han imposat determinats reajustaments. Enfront de la fàbrica «de la Rambla», en què la totalitat dels beneficis s'acumulava al capital (menys els anys 1846-1847 i 1854-1855, com ja hem dit), «La España» va constituir, des de 1850, un fons específic de reserva (del 10%), que nosaltres hem afegit al capital social per veure a quant pujaven els recursos propis. Contra la fàbrica «de la Rambla», «La España» no va amortitzar mai abans de 1860;⁷¹ malgrat això, nosaltres hem descomptat, dels beneficis que indiquen els balanços, el 2% sobre el valor corresponent a «terrenys i edificis»

uns altres 375.000 pesos que, acumulats als precedents, haurien elevat el capital a 750.000. Però el retard de 100 accions en lliurar el segon dividend, va fer que el 31-XII-1847 el desembossament total fos una mica inferior, 747.500 pesos.

- 31-XII-1848, acabat de sol·licitar un tercer dividend, del 6,25%, i pendants encara de pagar el segon 80 accions, l'efectiu puja a 748.000 pesos.
- 31-XII-1849, desembossats el tercer i un quart dividend, també del 6,25%. Però el retard en el pagament d'ambdós per part de 260 accions significa una minva de 3.250, i una efectivitat de 934.250.
- 31-XII-1850, amb els retards al dia, el capital desembossat és, doncs, de 937.500 pesos, és a dir, el 62,5% de l'escripturat.
- 31-XII-1851, demanat i desembossat el cinquè dividend passiu, del 12,5%, queda el 25%. El capital efectiu arriba a 1.125.000.
- 31-XII-1852, demanat i desembossat el sisè dividend passiu, del 12,5% queda per desembossar un altre 12,5. L'efectiu arriba a 1.312.500.
- 31-XII-1853, desembossat el setè i darrer dividend passiu. Efectiu, els 1.500.000 escripturats el 1847, més l'import de 1.000 accions més que el 1851 s'havia decidit emetre. Capital total: 1.600.000 pesos durs.

71. En la primera "memòria" de 1847 s'explica: "En concepto de la Junta de Govern i de la Direcció, encara no estem en la situació de deduir el fons de reserva ni el 5% anual del capital fix, perquè les operacions principals encara no han començat, i perquè aquests fons ja han quedat embeguts amb excés en les majors despeses que, havent de ser aplicades a una sèrie d'anys que encara no han transcorregut, han estat carregades sobre la part exclusivament productora en els mesos que compta de vida la societat, fins a finals de 1847".

i el 4 % del valor que es refereix a «maquinària i atuells».⁷² D'aquesta manera disposem de sèries homogènies per a ambdues fàbriques.⁷³

El quadre 10 presenta, de manera anàloga al quadre 5, les dades de «La España». Les que formen la columna VIII resulten de referir els beneficis nets, després del descompte de les amortitzacions, als recursos propis i constitueixen, per tant, les taxes de rendabilitat financera que estàvem buscant. Del 1849, data en què començà la fabricació, fins al 1861, el rendiment mig dels cabdals invertits al «Vapor Nou» de Sants va ser del 8,71 %, fluctuant entre el màxim de 11,83 de 1851, i el mínim de 4,30 de 1857.

Però allò que de debò ens interessa són les comparacions. En promig, la rendabilitat de «La España» és ben poc diferent de la de l'establiment de Vilanova (6,37 %); en el detall, les fluctuacions de les dues sèries dibuixen igualment unes corbes similars en les quals l'accident dominant és la baixa del 1857, incubada des del 1854 i no superada abans del 1861.

Creiem que amb això n'hi ha prou. El test proposat ha donat uns resultats francament positius. Des del punt de vista del rendiment financer, la marxa de la fàbrica «de la Rambla», de Vilanova, principal objecte del nostre estudi, sembla representativa de la marxa general de la indústria cotonera catalana. *A fortiori* podem pensar, tot i que caldrà fer ulteriors comprovacions, que els altres resultats de la gestió d'aquella factoria també mereixen una valoració més general.

Allò que difereix, en canvi, són les polítiques d'aplicació dels beneficis aconseguits. Mentre a la fàbrica «de la Rambla» la norma és, com sabem, la retenció, a «La España» la constant és el repartiment de les utilitats entre els accionistes. Aquesta conducta, de signe oposat, deriva del caràcter, també antagònic, de les societats que repartien cadascuna de les dues empreses. En el cas de Vilanova, l'índole col·lectiva de la companyia permet el sacrifici de les persones de cara a la continuïtat del negoci. En el cas de Sants, al contrari, la seva condició d'anònima obliga a la societat a distribuir el màxim dividend, a fi i efecte de mantenir la cotització de les accions en el mercat de valors. De 1847 a 1861, com queda demostrat a la taula n.º 11, «La España» va aconseguir uns beneficis equivalents a 1.646.217 pesos i va distribuir (entre accionistes, Junta de govern i Direcció) un total de 1.827.384. Amb bona compatibilitat, les finances de la casa van donar, doncs, un dèficit de 181.167 pesos, referits a la primera xifra,

72. En canvi, s'han menyspreat unes altres partides menors d'actius fixos, com les corresponents a «mobles i estris, cavalleries, carruatges i arreu», o «materials i peces als tallers de serralleria i fusteria», per llur irrelevància tant quantitativa (representen entre l'1 i el 2 % del total), com qualitativa (caràcter mediat respecte a la producció).

73. L'any 1861 «La España» va amortitzar un 1 % sobre terrenys i edificis i un 2 % sobre la resta.

QUADRE 11. *Fàbrica «La España Industrial, S. A.» de Sants. Política de beneficis*

Anys	I	Benefici distribuït				Benefici no distribuït			IV Descapitalització [benefici net (I)- benefici distribuït (II)]
		Junta de Govern	Direcció	Accionistes dividend	II Total	Fons de reserva	Remanent	III Total	
1847	25.366	923	2.770	21.000	24.693	—	673	673	+ 673
1848	6.995	999	2.998	18.750	22.747	—	130	130	- 15.752
1849	52.389	3.205	9.614	58.500	71.319	—	26	26	- 18.930
1850	78.857	4.610	13.831	75.000	93.441	8.708	326	9.034	- 14.584
1851	111.944	6.060	18.179	97.500	121.739	13.466	- 219	13.247	- 9.795
1852	134.383	7.070	21.212	112.500	140.782	15.712	410	16.122	- 6.399
1853	152.856	8.011	24.033	128.000	160.044	17.802	612	18.414	- 7.188
1854	124.348	6.991	20.973	112.000	139.964	15.536	471	16.007	- 15.616
1855	127.944	7.134	21.403	114.400	142.937	15.854	219	16.073	- 14.993
1856	115.859	6.543	19.630	104.800	130.973	14.540	113	14.653	- 15.114
1857	73.221	3.805	11.021	76.800	91.626	10.205	326	10.531	- 18.405
1858	121.408	4.814	16.175	114.400	135.389	14.977	210	15.187	- 13.981
1859	153.790	4.905	19.619	139.200	163.724	18.165	- 23	18.142	- 9.934
1860	168.045	5.316	21.265	150.400	176.981	19.689	204	19.893	- 8.936
1861	198.812	6.205	24.820	180.000	211.025	4.656 ¹	667	- 3.989	- 12.213

1. El dividend de 1861 es distribuï amb càrrec a una part (4.656 \$) del fons de reserva.

tradueixen una descapitalització de l'11 %. Des d'un bon començament, la firma de Sants va adjudicar uns mitjans superiors als que consentia el nivell de rendabilitat generat per la producció, desnaturalitzant amb això la funció financera de l'empresa i comprometent el seu futur.

En definitiva, l'examen de les dues polítiques retributives mena a una mateixa conclusió: la fàbrica «de la Rambla» no premiava el capital per a no descapitalitzar-se; la fàbrica de Sants va premiar i es va descapitalitzar. Per tant, el negoci cotoner era, en iniciar-se la segona meitat del segle XIX, un negoci de rendiments més aviat escassos que no consentia grans alegries financeres.

APÈNDIX

*Balanços de situació patrimonial a 31 de desembre,
de la fàbrica «de la Rambla», de Vilanova*

	«Gumà, Ferrer y Cía.»			«José Ferrer y Cía.»			
	1841	1842	1843	1844	1845	1846	1847
ACTIU							
Edifici ¹	36.066	35.345	34.658	40.203	40.314	40.324	40.594
Maquinària ¹	96.789	87.996	79.423	125.323	126.470	127.571	128.693
Fabricació ²	25.769	32.366	16.581	21.262	15.513	16.518	23.537
Caixa	759	793	12.830	931	8.531	1.025	1.439
Deutors per comptes . .	19.504	24.334	50.760	37.499	60.983	66.142	46.676
<i>Total actiu</i> ³ . . .	178.889	180.836	194.254	225.200	251.812	251.581	240.942
PASSIU							
Creditors per comptes .	21.267	14.850	16.658	240	457	603	100
Capital ⁴	157.621	165.986	177.595	224.980	251.355	250.978	240.841
<i>Total passiu</i> ³ . . .	178.889	180.836	194.836	225.220	251.812	251.581	240.942

«Ribó, Ràfols y Cía.»

	1848	1849	1850	1851	1852	1853	1854	1855
ACTIU								
Edifici ¹	34.596	36.668	39.138	38.818	38.150	37.636	39.486	38.697
Maquinària ¹	81.538	105.067	101.248	98.477	95.937	106.014	103.414	99.526
Fabricació ²	38.943	20.919	46.192	39.464	21.781	18.621	35.074	32.840
Caixa	481	356	351	463	721	5.124	4.499	2.070
Deutors per comptes . .	49.266	42.931	23.753	49.881	64.404	66.067	61.868	49.490
<i>Total actiu</i> ³	204.825	205.943	210.684	227.105	220.995	233.464	244.343	222.625
PASSIU								
Creditors per comptes .	19.955	16.326	3.949	9.865	12.322	1.398	22.554	—
Capital ⁴	184.870	189.617	206.734	217.240	208.672	232.065	221.789	222.625
<i>Total passiu</i> ⁵	204.825	205.943	210.684	227.105	220.995	233.464	244.343	222.625

«Gispert, Soucheiron y Cía.»						
	1856	1857	1858	1859	1860	1861
ACTIU						
Edifici ¹	38.483	37.970	37.211	36.821	37.670	36.917
Maquinària ¹	99.609	97.817	93.904	104.213	102.761	107.997
Fabricació ²	88.654	47.864	56.308	62.116	49.254	68.468
Caixa	706	2.095	1.308	1.625	1.872	974
Deutors per comptes . .	19.796	56.774	58.952	57.017	34.466	28.903
<i>Total actiu</i> ³ . . .	247.250	242.521	247.685	261.793	226.026	243.261
PASSIU						
Creditors per comptes .	47.217	52.184	47.088	47.183	24.342	22.874
Capital ⁴	200.033	190.337	200.596	214.609	201.683	220.387
<i>Total passiu</i> ³ . . .	247.250	242.521	247.685	261.793	226.026	243.261

1. Figuren pel seu valor residual, deduïda ja la corresponent quota d'amortització.

2. Comprèn els valors de les primeres matèries (cotó en floca), matèries auxiliars (combustibles, etc.) i productes semiacabats (paquets de fil, teixit cru i teixit estampat).

3. Generalment, la suma dels components no coincideix amb els totals ja que hem menyspreat les fraccions de duro (rals i maravedisos).

4. Inclou el benefici — o pèrdua — de l'empresa. Les diferències que hi ha entre les xifres de capital d'aquest apèndix i les del text, pel que fa als anys 1845, 1846, 1853 i 1854, provenen de la distribució de dividendes i retribució dels administradors. Ambdós conceptes redueixen el capital.